

**KASTAMONU/DADAY'DA SON DEMLERİNİ YAŞAYAN
GELENEKSEL BİR ZANAAT: KÜLEKÇİLİK ZANAATI**
*A TRADITIONAL ART HEADING FOR THE LAST ROUNDUP IN DADAY,
KASTAMONU: THE ART OF WOODEN POTTERY*

Öğr. Gör. Özgür YENİ

Kastamonu Üniversitesi Taşköprü Meslek Yüksekokulu Eser Koruma Programı

Doç. Dr. Yusuf ÇETİN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü

Özet

Külekçilik ahşap malzemeden kap, kacak yapma zanaatıdır. Anadolu'da bitki örtüsünün ormanla kaplı olduğu birçok bölgede, özellikle Karadeniz Bölgesi'nde külekçilik zanaatının farklı uygulamalarına rastlamak mümkündür. Batı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Kastamonu ilinin Daday ilçesinde de son demlerini yaşayan külekçilik zanaatı, en özgün haliyle birkaç yaşlı usta tarafından icra edilmektedir. Yılların vermiş olduğu yorgunluğu üzerinde taşıyan bedenler, bu zanaatı icra edecek gücü artık kendilerinde bulamamaktadır. Bu zanaatı gerçekleştirebilecek güçte olan son birkaç usta ise, külekçilik zanaatı ürünlerine olan ihtiyacın azalması ve eski ilginin gösterilmemesi gibi nedenlerden ötürü üretim yapmamaktadırlar. Bu yüzden külekçilik zanaatı her geçen gün unutulmaya bir adım daha yaklaşmaktadır. Daday'da sadece birkaç usta tarafından sipariş üzerine özgün boyutlarda ve kullanıma uygun yapımı çok azda olsa devam eden külekçilik zanaatı ekonomik ve sosyal şartlardaki değişikliklerden dolayı ekonomik bir değer üreten meslek olmaktan çıkmıştır. Bu zanaat kolunun artık kültürel değeri ön plana çıkmaktadır. Üniversitelerin meslek yüksekokulları, halk eğitim merkezleri veya bazı meslek edindirme atölyeleri bünyesinde açılacak kurslarda yetişecek ustalarla bu mesleğin kültürel anlamda devamlılığı sağlanabilir. Geleneksel yöntemlerle küçük boyutlarda üretilen bu el zanaatı ürünleri turistik eşya olarak kültür turizmi açısından bir ekonomik değere dönüştürülebilir. Bu durum yöre insanı için yeni bir istihdam alanı yaratmakla birlikte ata yadigarı bu zanaatın gelecek nesillere ulaşmasını da sağlamış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Zanaatlar, Külekçilik, Daday İlçesi, Kültür Mirası, Koruma

Abstract

Wooden pottery is an art of making artefacts from wood. It is possible to see this type of art in many parts of Anatolia where the flora is covered with forest, especially in Black-Sea Region, it is possible to run into different types of wooden pottery. Heading for the last roundup in Daday, Kastamonu in the west of Black-Sea Region, the art of wooden pottery is being rendered by some old craftsmen with its most unique form. The bodies bearing the fatigue of the years do not have the power to run this job, any longer. Some of the last craftsmen do not run this job because of the reasons such as the decrease of need and interest toward this art of work. For that reason, the art of wooden pottery is becoming much closer to be forgotten day by day. Despite its low production, the art of wooden pottery that is being made to order by some

craftsmen in Daday in unique and suitable dimensions for use are no longer an occupation that produce economic value because of the changes in economic and social conditions. The branch of this type of art work shows its cultural value hereafter. The continuation of this art can be provided by the craftsmen that would be educated in some courses that can be run within the scope of vocational workshops, vocational schools of the universities and public education centres. These hand-made art works that would be produced in small dimensions by traditional methods can be transformed into economic value as souvenirs in terms of cultural tourism. This situation will enable an access for this heirloom to the next generations besides creating a new employment area for the inhabitants.

Key Words: Traditional Arts, Wooden Pottery, District of Daday, Cultural Heritage, Protection

GİRİŞ

Batı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Kastamonu ilinin Daday ilçesi, il merkezine 34 km. uzaklıkta olup ilin kuzeybatısında yer almaktadır (Özkan vd. 2004: 23). Yöre tarihi Alt-Paleolitik Yontma Taş evresine kadar iner. Hitit, Frig, Pers, Helenistik ve Roma çağlarına kadar tarihsel sürekliliğin devam ettiği yöre toprakları Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalmış, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra da Türk hâkimiyetine girmiştir. Sırasıyla Selçuklular, Çobanoğulları, Candaroğulları tarafından yönetilen yöre toprakları Fatih Sultan Mehmet döneminde 1461 yılında kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir (Şahin 2001: 585-588). Engebeli bir arazi yapısına sahip olan ilçe toprakları göknar, çam, meşe, kayın ve gürgen gibi ağaçlardan oluşan zengin orman örtüsüne sahiptir (Kurter 1982: 142, 298-299).

Anadolu'da bitki örtüsünün ormanla kaplı olduğu birçok bölgede olduğu gibi Daday'da da geçmişte geleneksel ahşap el zanaatları önemli bir geçim kaynağı durumunda iken son 50-60 yıl içinde başlayan endüstrileşme sürecinin küreselleşmesi ile bütün bölgelerde olduğu gibi burada da geleneksel üretim teknolojileri önemini kaybetmeye başlamıştır. Ahşap malzemeden kap, kakak yapma zanaatı olarak bilinen külekçilik zanaatı, Daday'da en özgün haliyle birkaç yaşlı usta tarafından icra edilmektedir. Atölyelerini ziyaret ederek çalışmalarını yakından izlediğimiz ve üretim aşamalarını bizzat ağızlarından dinlediğimiz ustaların çoğu yılların vermiş olduğu yorgunluğu üzerinde taşıyan bedenlerinde bu zanaatı icra edecek gücü artık kendilerinde bulamadıklarını belirtmektedir (Değirmenci: 2009; Değirmenci: 2014). Bu zanaatı gerçekleştirebilecek güçte olan son birkaç usta ise, teknolojik gelişmeler üzerine külekçilik zanaatı ürünlerine olan ihtiyacın kalmaması, eski ilginin gösterilmemesi gibi nedenlerden dolayı üretim yapmamakta ve her geçen gün külekçilik zanaatı unutulmaya bir adım daha yaklaşmaktadır. Sadece birkaç usta tarafından sipariş üzerine özgün boyut ve kullanıma yönelik yapımı çok az da olsa devam eden külekçilik zanaatı, son zamanlarda bölgede turizmin gelişmesiyle birlikte özgün boyutlarından ve kullanım amaçlarından uzak süs eşyası olarak üretiminin yapıldığı görülmektedir.

A. KÜLEKÇİLİK ZANAATI

Ahşap malzemeden kap, kakak yapma zanaatı olan külekçiliğin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Tarih boyunca insanoğlunun yaşamında vazgeçilmez bir hammadde kaynağı olan ağaç malzemeler direncinin yüksek olması, kolay işlenebilmesi, değişik renk ve desene sahip olması, organik bir malzeme olması gibi faydalarından dolayı çokça tercih edilmiştir. İslam öncesi Türk kültüründe önemli bir kült olan ağaç ve orman kültü, İslamiyet'ten sonraki dönemlerde de önemini korumuş ve Türk topluluklarının yaşamında önemli rol oynamıştır.

Bebeğin beşiğinden ölenin tabutu ve hece tahtasına kadar her alanda kullanılan ağaç ürünleri Anadolu insanının vazgeçilmez temel hammadde kaynaklarından birisi olmuştur.

Dede Korkut Oğuznamaları'nda (Ergin 1989: 76), Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde (Atsız 1972: 15) adına sık sık rastladığımız ve çeşitli deyimlere yerleşen¹ külekçilik Anadolu insanının günlük yaşantısında çok yaygın kullandığı görülmektedir. Külekçilik zanaatı yörede süt, yoğurt, tereyağı, bal gibi gıda maddelerini saklamaya ve taşımaya yarayan derince, üstünde yuvarlak tutamağı olan tahta kovaların ve yayıkların (Arseven 1983: 1191) üretildiği zanaat alanı olarak değerlendirilir.

B. ÜRETİLEN EŞYALAR VE İŞLEVLERİ

1. Tıkr (Şaplak, Çötüre): Genelde hasıl zamanı su, ayran vb. sıvıları soğuk tutması için yapılmış kaplara denir (Foto. 1).

2. Yayık: Ayran ve yağ yapmak için kullanılan kaplardır. İç kısmında yörede "fişek" diye tabir edilen ve sütü çalkalamaya yarayan ahşap alet mevcuttur (Foto. 2). Yıllar önce her evde bulunan ahşap yayıkların yerini günümüzde elektrik ile çalışan yayıklar almıştır.

3. Çalmaç: İçine süt sağılan kaplara denir (Foto. 3).

4. Külek (Güvlek): Yöre ağzında "güvlek" olarak bilinen ve içerisine pekmez, tarhana, tereyağı, turşu, yoğurt vb. gıdaların konulduğu üzeri kapaklı kaplardır. Yöre türkülerine² ve deyimlerine³ (Akman 2004: 13) konu olmuş bu kap, içerisine konulan yoğurdun suyunu çekerek süzme yoğurt oluşmasını sağlar (Foto. 4).

C. KULLANILAN MALZEME VE ALETLER

Külekçilik zanaatında kullanılan malzemeler, aletler ve yapım teknikleri atölyelerini ziyaret ederek çalışmalarını yakından izlediğimiz ve üretim aşamalarını bizzat ağızlarından dinlediğimiz ustalarından aktarılmıştır. Külekçilik zanaatında ham malzeme olarak yörede sıkça bulunan gövde, alt ve üst kapak için çam, göknar ve ardıç ağacı, şiple yapımında ise fındık ve söğüt ağacı tercih edilmektedir. Yayık fişeği yapımında ise daha çok kayın ve meşe ağacı tercih edilmekte, sap kısmı yapımında ise kayın ağacı kullanılmaktadır. Ardıç ağacı daha çok özel sipariş üzerine kullanılmakta iken en sık kullanılan ağaç türü ise çam ve göknar ağacıdır. Anadolu'da bölgelerin coğrafyasında yetişen ağaç türlerine göre farklı ağaç türlerinden de külek üretildiği görülmektedir. Örneğin Giresun'da külek yapımında ladin ağacı kullanılırken (Özmenli-Gürsoy-Demir 2013: 40) Kahramanmaraş ve Gaziantep çevresinde dut, ceviz ve sultani söğüt gibi ağaçlar kullanılmaktadır (Diyarbakırlıoğlu 2011, Yalçın 2012).

Külekçilik zanaatında kullanılan aletler ise hızar, el testeresi, törpü, el burgusu, bıçkı, ağaç tokmak, çakı ve zımparadır. Bu aletler Anadolu'da külekçilik zanaatının yapıldığı birçok yerde de kullanılmaktadır (Diyarbakırlıoğlu 2011, Yalçın 2012).

1. Kullanılan Teknik

Külekçilik zanaatında ürün oluşturulurken kullanılan teknik; tutkal, çivi ve metal kullanılmaksızın önceden kalıp yardımıyla büküm işlemi gerçekleştirilmiş olan ahşap parçaların, birbiri üzerine oyma ve yontma tekniği ile geçirilmesi ve yörede bağ veya şiple diye tabir edilen ağaç dallarının gövde üzerinde birbirine kenetlenmesidir.

¹ "Hırsız yağ küleğine bekçi etmek", "Ayranı gidiyor, küleği ardına tutuyor", "Bir külek bal, anası akıllı kızını al", "Ayranı yeyip küleği arkana tutma", "Dipsiz külek su tutmaz", "Çok salladım bileği, doldurmadım küleği".

² Dolapta süt güvleği/Sütten beyaz bileği/Benim sevgili yârim/Yedi köyün meleği.

³ Dede Korkut, hikâyelerin başında kadın türlerinden "solduran sop" tipinin özelliklerini sayarken "Bir külek yoğurt gözler" der.

2. Yapım Aşaması

Külek yapımında kullanılacak olan ağaçlar kesim işleminden sonra bir müddet ışık almayan serin ve kuru bir yerde muhafaza edilerek kurutulur. Bazen bu işlem eski evlerdeki ocakların her iki tarafında bulunan odalara konularak veya bacanın iç kısmında bir süre tutulmak suretiyle kurutma işlemi tamamlanır. Kurutma işleminin yapılma nedeni ise eğer yaş ağaçtan, yani henüz yeni kesimi gerçekleştirilmiş olan ağaçtan yapılırsa gün ışığına çıktığında ağaç genişler. Bu da fındık ağacından yapılmış olan şıplelerin kopmasına dolayısıyla yapılmış olan küleğin dağılmasına neden olacaktır. Kurutulmuş olan ağaçlar külek yapım işlemine geçmeden önce bir süre ıslatılır. Daha sonra yapılacak olan ürüne göre kesimi gerçekleştirilen ağaçların her biri hafifçe bükülür. Bükülen tahtaların elde edilecek ürünün alt kısmına denk gelecek kısımlarına oyuk açılır. Daha sonra yuvarlak forma sahip olan alt kısmı oluşturacak olan tahtanın etrafı, oyulan oyuklara girmesi için hafifçe yontulur. Genel olarak yapım işlemi bu şekilde gerçekleştirilen külekçilik zanaatında, bazı ürünlerin yapımında ise ürünün kullanım alanına göre yapım aşaması biraz daha zorlaşabilmektedir.

2.1.Tıkır (Şaplak, Çötüre) Yapımı

Tıkır yapımında kullanılacak ağaç parçalarının, yapılacak olan ürünün boyutuna göre kesim, bükme işlemi gerçekleştirilir ve ürünün boyutuna göre ağaç parçalar oluşturulur. Ürünün boyutu ne kadar geniş tutulur ise kullanılacak olan ağaç parçasında da o kadar artış meydana gelir. Tıkır yapımında kullanılacak olan ağaç parçalarının alt ve üst kapaklara denk gelecek kısımları yaklaşık olarak üst kapak için 3 cm. aşağıdan, alt kapak için ise 3 cm. yukarıdan üretilen ürünün boyutuna ve kullanılan ağacın kalınlığına bağlı olarak yaklaşık 0,5 cm. ile 1 cm. arasında değişen derinlikte oyuk açılır. Daha sonra yuvarlak forma sahip olan alt ve üst kapak kısmını oluşturacak olan tahtanın alt kapak için üstte gelecek tarafı, üst kapak için ise altta gelecek tarafı yaklaşık olarak 45°'lik bir açı oluşturacak şekilde yontulur. Alt kapak üst kapağa oranla daha büyük tutulur. Böylece tıkırın alt kısmı geniş üst kısmı dardır. Bundan amaç yapılacak olan ürüne estetik bir görünüm kazandırmaktır. Tıkır yapımında gövdeyi oluşturan ve üst kısımdaki tutacağı hemen karşısında yer alan, çam ağacı dalından yapılmış 45°'lik açı oluşturan iç kısmının el burgusu ile açılmış olduğu doğal bir kurna vazifesi gören kısım yer almaktadır. Üst kısmı oluşturacak olan kapak kısmına "tutacak" diye adlandırılan yaş fındık ağacından yapılmış ağaç dalının yerleştirilmesi için karşılıklı iki delik açılır. Bu delikler içerisine yerleştirilecek olan yaş fındık ağacı dalı esnek ve her iki ucunun deliklerle temas edeceği yerlerin 2 cm. gerisinden keskin bir bıçkı ile 90°'lik bir açıyla yaklaşık 1 cm. derinliğe doğru kesik atılır. Atılmış olan her iki keşiğe dalın iç tarafından 45°'lik bir açıyla yaklaşık olarak 1 cm. öteden keskin bir bıçkı ile kesme işlemi tamamlanır ve aradaki parça düşürülür. Böylece üst kapak üzerine yerleştirilecek olan sap kısmının kenet bölümleri yapılmış olur. Daha sonra kenet kısımları üstte gelecek şekilde önceden açılmış olan deliklere esnek olan dal bükülerek yerleştirilir. Böylece sağlam bir şekilde sap kısmı tamamlanmış olunur. Bu işlemde dikkat edilmesi gereken fazla kuvvet uygulandığı takdirde dalın kırılacak olmasıdır. Sap kısmının sonraki geçen sürede kurumaması sorun oluşturmayacak, aksine ilk yapıldığı formda kuruyacağından dolayı daha sağlam olacaktır.

2.2.Yayıık Yapımı

Yayıık yapımında kullanılacak olan ağaç parçalarının yapılacak olan ürünün boyutuna göre kesim, bükme işlemi gerçekleştirilir ve ürünün boyutuna göre ağaç parçalar oluşturulur. Ürünün boyutu ne kadar geniş tutulur ise kullanılacak olan ağaç parçasında da o kadar artış meydana gelir. Yayıık yapımında kullanılacak olan ağaç parçalarının alt kapağa denk gelecek kısımlarına yaklaşık olarak 3 ila 5 cm. yukarıdan üretilen ürünün boyutuna ve kullanılan ağacın kalınlığına bağlı olarak yaklaşık 0,5 cm. ile 1 cm arasında değişen derinlikte oyuk açılır. Daha

sonra yuvarlak forma sahip olan alt kapak kısmını oluşturacak olan tahtanın, üstte gelecek tarafı yaklaşık olarak 45°'lik bir açı oluşturacak şekilde yontulur. Gövdeyi oluşturan ağaç parçalarının alt kapakla birleştirilmesi işleminden sonra, yayığı oluşturulan ağaç parçalarının birbirine tutturulması işlemine geçilir.

Ağaç parçalarının birbirine tutturulmasında herhangi bir çivi, metal, tutkal gibi malzeme kullanılmaz. Fındık ve söğüt ağacından yapılan yörede bağ ve şiple diye adlandırılan ağaç dalları kullanılır. Alt ve gövde kısmı tamamlanarak formu oluşturulan yayık, şiplelerin hazırlanmasına kadar alt, orta ve üst kısımlarından deriden yapılmış olan sağlam bir kuşak ile sıkıştırılır. Daha sonra yapılacak olan şiplelerin ölçüleri alınır. Ölçü işleminin ardından şiplelerin hazırlanması aşamasına geçilir. Şiplelerin birbirine kenetlenecek olan uç kısımlarına yaklaşık olarak 3 cm. gerisinden keskin bir bıçkı ile düşey olarak 90°'lik bir açıyla yaklaşık 1 cm. derinliğe doğru kesik atılır. Atılmış olan her iki kesige dalın üst tarafından başlangıçta az en sonda ise 45°'lik bir açı oluşturacak şekilde yaklaşık olarak 2 cm. öteden keskin bir bıçkı ile kesim işlemi gerçekleştirilerek aradaki parça düşürülür. Hazırlanmış olan şipleler, bir ucunun üstte bir ucunun altta gelecek şekilde birbirine sarılır ve uc kısımları birbirlerine kenet oluşturacak şekilde tutturulur. Şiplelerin soyulmamış yüzeyleri ön tarafa getirilir. Kullanılacak olan şiple sayısı yine ürünün boyutuna göre değişir. En az ise 2 altta 2 üst kısımda olmak üzere 4 şiple kullanılır. Ürünün boyutuna göre gövdenin orta kısımlarına da şiple takılır. Kullanılacak şiple sayısı ne kadar artarsa üretilen ürün o kadar sağlam olur.

Yörede üretilen yayıklar üzerinde genellikle bir üst kapak bulunmaz. Ancak istenildiği takdirde gövdeyi oluşturan ağaç parçalarından, karşılıklı iki tanesinin boyu yaklaşık olarak 3 cm. çıkıntı yapacak şekilde uzun tutulur ve gerekli pahlama işlemi yapılır. Daha sonra çıkıntı yapan ağaç kısımların boyutuna göre kesilip pahladığı yuvarlak forma sahip olan ahşap bir kapak yerleştirilir. Böylece rahatlıkla takılıp çıkarılabilen seyyar bir kapak oluşturulmuş olur. Yapılmış olan bu kapağın orta kısmına yayık çalkalamaya yarayan ve yörede "fişek" diye tabir edilen aletin sapının geçmesi için bir delik açılır. Ancak, yörede genel olarak kapak kısmına yer verilmemektedir.

Yayığın iç kısmında genellikle meşe ağacından yapılan yuvarlak formu yatay düzlemdeki ağacın dört tarafının oyulması ile elde edilmiş adeta dört yapraklı yonca'yı andıran fişek bulunmaktadır. Orta kısmının oyulduğu yere ise fişegi yukarı aşağı hareket ettirmeye yarayan sap kısmı takılmaktadır. Bu sap kısmı genellikle kayın ağacından yapılır ve yayığın gövdesinden yayığın boyutuna göre 10 ila 20 cm. kadar uzun yapılır.

2.3.Güvlek Yapımı

Güvlek yapımında kullanılacak ağaç parçalarının, yapılacak olan ürünün boyutuna göre kesim, bükme işlemi gerçekleştirilir ve ürünün boyutuna göre ağaç parçalar oluşturulur. Ürünün boyutu ne kadar geniş tutulur ise kullanılacak olan ağaç parçasında da o kadar artış meydana gelir. Güvlek yapımında kullanılacak olan ağaç parçalarının alt kapağa denk gelecek kısımlarına yaklaşık olarak 3 cm. yukarıdan üretilen ürünün boyutuna ve kullanılan ağacın kalınlığına bağlı olarak yaklaşık 0,5 cm. ile 1 cm. arasında değişen derinlikte oyuk açılır. Daha sonra yuvarlak forma sahip olan alt kapak kısmını oluşturacak olan tahtanın, üstte gelecek tarafı yaklaşık olarak 45°'lik bir açı oluşturacak şekilde yontulur. Gövdeyi oluşturan ağaç parçalarının alt kapakla birleştirilmesi işleminden sonra, güvleği oluşturulan ağaç parçalarının birbirine tutturulması işlemine geçilir. Ağaç parçalarının birbirine tutturulmasında herhangi bir çivi, metal, tutkal gibi malzeme kullanılmaz. Fındık ve söğüt ağacından yapılan bağ veya şiple diye adlandırılan ağaç dalları kullanılır. Alt ve gövde kısmı tamamlanarak formu oluşturulan güvlek, şiplelerin hazırlanmasına kadar alt, orta ve üst kısımlarından deriden yapılmış olan sağlam bir kuşak ile sıkıştırılır. Daha sonra yapılacak olan şiplelerin ölçüleri alınır. Ölçü

işleminin ardından şiplelerin hazırlanması aşamasına geçilir. Şiplelerin birbirine kenetlenecek olan uç kısımlarına yaklaşık olarak 3 cm. gerisinden keskin bir bıçkı ile düşey olarak 90°'lik bir açıyla yaklaşık 1 cm. derinliğe doğru kesik atılır. Atılmış olan her iki keşiğe dalın üst tarafından başlangıçta az, en sonda ise 45°'lik bir açı oluşturacak şekilde yaklaşık olarak 2 cm. öteden keskin bir bıçkı ile kesim işlemi gerçekleştirilerek aradaki parça düşürülür. Hazırlanmış olan şipleler, bir ucunun üstte bir ucunun altta gelecek şekilde birbirine sarılır ve uc kısımları birbirlerine kenet oluşturacak şekilde tutturulur. Şiplelerin soyulmamış yüzeyleri ön tarafa getirilir. Kullanılacak olan şiple sayısı yine ürünün boyutuna göre değişir. En az ise 2 altta 2 üst kısımda olmak üzere 4 şiple kullanılır. Ürünün boyutuna göre gövdenin orta kısımlarına da şiple takılır. Kullanılacak şiple sayısı ne kadar artarsa üretilen ürün o kadar sağlam olur.

Yörede üretilen güvlekler üzerinde genellikle bir üst kapak bulunur. Gövdeyi oluşturan ağaç parçalarından, karşılıklı iki tanesinin boyu yaklaşık olarak 3 cm. çıkıntı yapacak şekilde uzun tutulur ve gerekli pahlama işlemi yapılır. Daha sonra çıkıntı yapan ağaç kısımların boyutuna göre kesilip pahladığı yuvarlak forma sahip olan ahşap bir kapak yerleştirilir. Böylece rahatlıkla takılıp çıkarılabilen seyyar bir kapak oluşturulmuş olur. Bazen ise gövde üzerinden yaklaşık olarak 3 cm. çıkıntı yapacak şekilde uzun tutulmuş olan bu ağaç kısımların yan taraflarına burgu yardımı ile aralarında yaklaşık 1 cm. boşluk kalacak şekilde ikişer delik açılır. Açılmış olan bu deliklere yarım daire şeklinde kesimi ve pahlama işleminin yapıldığı ve her iki düz kenarının yaklaşık 0,5 cm. gerisinden, açılmış olan deliklere oturacak şekilde yaklaşık 2 cm. uzunluğunda bir çıkıntı yapılır. Bu kapağın takılma işlemi ise alt ve gövde kısımlarının yapımı sırasında gerçekleştirilir. Bir önceki kapağa göre sabit olup, takılıp çıkarılamaz. Bu kapak ise her iki yönden rahatlıkla açılıp kapanır. Daha çok günlük kullanılan tuz vb. gıdaların saklanması için kullanılmaktadır.

2.4.Çalmaç Yapımı

Çalmaç yapımında kullanılacak ağaç parçalarının, yapılacak olan ürünün boyutuna göre kesim, bükme işlemi gerçekleştirilir ve ürünün boyutuna göre ağaç parçalar oluşturulur. Ürünün boyutu ne kadar geniş tutulur ise kullanılacak olan ağaç parçasında da o kadar artış meydana gelir. Çalmaç yapımında kullanılacak olan ağaç parçalarını alt kapağa denk gelecek kısımlarına yaklaşık olarak 3 cm. yukarıdan üretilen ürünün boyutuna ve kullanılan ağacın kalınlığına bağlı olarak yaklaşık 0,5 cm. ile 1 cm. arasında değişen derinlikte oyuk açılır. Daha sonra yuvarlak forma sahip olan alt kapak kısmını oluşturacak olan tahtanın, üstte gelecek tarafı yaklaşık olarak 45°'lik bir açı oluşturacak şekilde yontulur. Gövdeyi oluşturan ağaç parçalarının alt kapakla birleştirilmesi işleminden sonra, çalmacı oluşturulan ağaç parçalarının birbirine tutturulması işlemine geçilir. Ağaç parçalarının birbirine tutturulmasında herhangi bir çivi, metal, tutkal gibi malzeme kullanılmaz. Fındık ve söğüt ağacından yapılan bağ veya şiple diye adlandırılan ağaç dalları kullanılır. Alt ve gövde kısmı tamamlanarak formu oluşturulan çalmaç, şiplelerin hazırlanmasına kadar alt, orta ve üst kısımlarından deriden yapılmış olan sağlam bir kuşak ile sıkıştırılır. Daha sonra yapılacak olan şiplelerin ölçüleri alınır. Ölçü işleminin ardından şiplelerin hazırlanması aşamasına geçilir. Şiplelerin birbirine kenetlenecek olan uç kısımlarına yaklaşık olarak 3 cm. gerisinden keskin bir bıçkı ile düşey olarak 90°'lik bir açıyla yaklaşık 1 cm. derinliğe doğru kesik atılır. Atılmış olan her iki keşiğe dalın üst tarafından başlangıçta az en sonda ise 45°'lik bir açı oluşturacak şekilde yaklaşık olarak 2 cm. öteden keskin bir bıçkı ile kesim işlemi gerçekleştirilerek aradaki parça düşürülür. Hazırlanmış olan şipleler, bir ucunun üstte bir ucunun altta gelecek şekilde birbirine sarılır ve uç kısımları birbirlerine kenet oluşturacak şekilde tutturulur. Şiplelerin soyulmamış yüzeyleri ön tarafa getirilir. Kullanılacak olan şiple sayısı yine ürünün boyutuna göre değişir. En az ise 2 altta 2 üst

kısımda olmak üzere 4 şiple kullanılır. Ürünün boyutuna göre gövdenin orta kısımlarına da şiple takılır. Kullanılacak şiple sayısı ne kadar artarsa üretilen ürün o kadar sağlam olur.

Yörede üretilen çalmaçlar üzerinde bir üst kapak olmaz. Gövdeyi oluşturan ağaç parçalarından bir tanesi üretilen ürünün boyutuna göre yaklaşık 15 ila 30 cm. arasında uzun tutulur ve uç kısmı ters V oluşturacak şekilde pahlanır. Buradaki amaç, çökerek veya bir taburede oturularak süt sağıldığından sağma sırasında hayvan tarafından veya herhangi bir nedenle çalmanın devrilmesini önlemek ve bacak arasında sıkıştırılarak sağlam durmasını sağlamaktır. Bu ağacın gövde üzerinden çıkıntı yapan bölümünün biraz üzerine delik açılır ve böylece temiz bir şekilde tekrar kullanılmak üzere ilgili yere tutturulması sağlanır.

Anadolu'nun bazı bölgelerinde külekçilikte farklı teknikler de kullanılmaktadır. Örneğin Kahramanmaraş, Kilis ve Gaziantep çevresinde hızarlarda ince tahtalar haline getirilen malzeme özel mangallar üzerinde ısıtıldıktan sonra kol gücü ile çevrilen bir makinadan kıvrılarak yuvarlak hale getirilir ve uçları çivilenerek külek oluşturulur. Sonraki aşamada alt ve üst kasnak, dip ve kapak kısmı ile sap takılır (Yalçın 2012). Giresun'da da benzer bir yöntemle ahşap malzeme kıvrılarak yuvarlak hale getirilir ve uçlar çivi çakılarak birleştirilir (Özmenli-Gürsoy-Demir 2013: 40) (Foto. 6).

SONUÇ

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde göçebe Türk kültürü ile gelen, yerleşik hayata geçince de o yöre ismi ile anılan birçok el zanaatı mevcuttur. Üzerlerinde ciddi, bilimsel çalışmalar yapılmadığı için ve ayrıca üreticilerin emeklerinin karşılığını alamamaları sonucu bu el zanaatları günden güne azalmakta, hatta birçok yörede tamimiyle ortadan kalkma durumu ile karşı karşıya kalmaktadır (Gündoğdu 1999: 61). Kastamonu ilinin Daday ilçesinde en özgün haliyle birkaç yaşlı usta tarafından icra edilen külekçilik zanaatı bu el zanaatlarından birisini oluşturmaktadır. Bu zanaat ile elde edilen ürünlere olan ihtiyacın kalmaması, eski ilginin gösterilmemesi gibi nedenlerden dolayı artık çok az icra edilmekte ve her geçen gün unutulmaya bir adım daha yaklaşmaktadır. İlçede bu zanaat ürünleri sadece birkaç usta tarafından sipariş üzerine özgün boyut ve kullanıma yönelik olarak çok azda olsa devam etmektedir.

Endüstrileşme sürecinin başlattığı küreselleşmesi ile geleneksel üretim biçimleri her geçen gün önemini kaybetmektedir. Bu önlenemeyen durum karşısında, genç nüfus alternatif iş kollarına yönelmekte, geleneksel zanaat ustaları çırak bulmakta zorlanmakta ve yeni çıraklar yetiştirememektedirler. Gelecekte usta olacak bu çırakların ortadan yok olması ise birçok geleneksel zanaat alanının son bulmasına neden olmaktadır (Danışman 2005: 235-245).

Ekonomik ve sosyal şartlardaki değişiklik artık külekçilik mesleğini ekonomik bir değer üreten meslek grubu olmaktan uzaklaştırmıştır. Arz talep dengesi ile oluşan piyasa şartlarında talep görmeyen bir malı üreten mesleğin ekonomik bir işlev üstlenmesi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle külekçilik zanaatı artık kültürel ve etnografik işlevi ile ön plana çıkmaktadır. Üniversitelerin meslek yüksekokulları, halk eğitim merkezleri veya bazı meslek edindirme atölyeleri bünyesinde açılacak kurslarda yetişecek ustalarla bu mesleğin kültürel anlamda devamlılığı sağlanabilir. Geleneksel yöntemlerle küçük boyutlarda üretilen bu el zanaatı ürünler turistik eşyaya dönüştürülerek kültür turizmi açısından bir ekonomik değere dönüştürülebilir.

Yapılacak bu çalışmalarla bir taraftan ata yadigârı geleneksel bir el zanaatı yaşatılarak gelecek nesillere ulaştırılması sağlanmış olacak, diğer taraftan da yeni bir iş kolu yaratılarak istihdam oluşturulacak ve yöre halkının ekonomik refahına katkı sağlanmış olunacaktır.

KAYNAKÇA

- AKMAN, Eyüp. "Divânü Lügat-it Türk ve Dede Korkut Kitabından Kastamonu Ağzına (Bazı Kelime ve Deyimlerin Kullanımı)" Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23, 2004, s. 7-16.
- ARSEVEN, C. Esad. "Külek" mad., *Sanat Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983, s. 1191.
- ATSIZ, H. Nihal, haz. *Evlîya Çelebi Seyehatnamesi'nden Seçmeler II*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1972.
- DANIŞMAN, H.H. Günhan. "Küreselleşme ve Zanaatçı-Teknoloji Ustalarının Çaresizliği", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları (Emre Dölen Armağanı)*, Cilt 6, Sayı: 2, 2005, s. 235-245.
- DIYARBAKIRLIOĞLU, M. Ali. "Külek ve Külekçilik", (<http://xn--diyarbakrlolu-62b0yc.com/kulek-ve-kulekcilik/>) (Erişim Tarihi: 03.03.2015).
- ERGİN, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı-I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1989.
- YALÇIN, Fatih. "Külekçilik Mesleğinin Tek Ustası Kaldı", *Kahramanmaraş Yorum Gazetesi*, 27.12.2012 (<http://www.yorumgazetesi.com/-18292-yorum-0-3-eu.html>) (Erişim Tarihi: 03.03.2015).
- GÜNDOĞDU, Hamza. "Kürtün ve Çevresinde El Sanatları-I", Erzurum: *Güzel SanatlarEnstitüsü Dergisi*, S. 5, 1999, s. 61-66.
- ÖZKAN, Abdullah ve diğer. "Daday" mad., *Yeni Kültür Ansiklopedisi*, İstanbul: Morpa Yayınları, 2004, s. 23.
- ÖZMENLİ, Mehmet ve diğer. "Giresun'da Ağaç Kültürü, Giresun'un Geleneksel El Sanatlarında Ağacın Yeri ve Önemi", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, S.8, Yıl 5, s. 29-51.
- KURTER, Ajun. *Kastamonu ve Çevresi Doğal Görünümü*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1962.
- ŞAHİN, İlhan. "Kastamonu" mad., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2001, s. 585-588.

KAYNAK KİŞİLER

- Tevfik DEĞİRMENCİ (2009): Ahşap zanaat ustası. 78 yaş. Hasanağa Köyü- Daday/Kastamonu (2009 yılında vefat etmiş).
- Hasan DEĞİRMENCİ (2014): Ahşap zanaat ustası. 81 Yaş Hasanağa Köyü- Daday/Kastamonu.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1. Kastamonu/ Daday'da ahşaptan üretilen el zanaatı ürünleri

Fotoğraf 2. Tıkır (Şaplak, Çötüre)

Fotoğraf 3. Yayık

Fotoğraf 4. Çalmaç

Fotoğraf 5. Güvlek

Fotoğraf 6. Giresun'da külek yapımı (M. ÖZMENLİ)